

A nyelvi műveletek típusai (az „operátorok”) az egységesített, írásbeli érettségi vizsga, valamint érettségi és diplomavizsga (SRDP¹) magyar feladataiban

Készült: 2016 októberében

Az operátorok katalógusát Ulf Abraham és Annemarie Saxalber állította össze, és a BIFIE oktatási nyelvek csoportja dolgozta át 2015/16-ban Sabine Schmölder-Eibinger, Eike Thürmann és Markus Rheindorf támogatásával.

Mik azok az „operátorok”? Rüdeger Baumann definíciója szerint a német nyelv didaktikájában azokat az igéket nevezzük operátoroknak, amelyek a diákokat egy bizonyos (írásos) szövegalkotási műveletre szólítják fel (például „indokolja meg véleményét”). Az operátorokkal való foglalkozás a vizsgafeladatok érthetősége miatt fontos, hogy egy felszólításnak a jelentéstartalma lehetőleg nagyon pontosan meg legyen fogalmazva (vö. Baumann 2008, 54. o.).

1. Az operátorok jelentősége a feladatkijelölésnél szakdidaktikai szempontból

A feladatok megoldásához, de különösen egységesített vizsgán szereplő feladatok esetében egy áttekinthető struktúrára van szükség. Ennek során kiemelkedő szerep jut az operátoroknak. Habár az operátoroknak már egy jó ideje jelentős szerepet tulajdonítanak a tanulási és teljesítményt mérő feladatok megfogalmazásánál (nem csupán) a német nyelv oktatásában, ez a szerep még tisztázásra szorul. Az operátorok egyértelmű megnevezése és funkciójuk érthető leírása, ill. a diákok számára hozzáférhetővé tétele egyrészt a feladatkijelölés központi volta, ill. a vizsga kompetenciaközpontúsága miatt szükséges: egy megállapodás arról, hogy az egyes operátorok cselekvési utasításként valójában mit jelentenek, és ténylegesen milyen mértékben határozzák meg a kompetenciák követelményeit, segítségül szolgálhat az egységesített, kompetenciaközpontú érettségi és diplomavizsga elvárásainak teljesítésében.

Ennek a témának a megvitatására szakmai körökben nem először kerül sor, de egy, a következőhöz hasonló szokványos meghatározás nem veszi figyelembe, hogy itt kognitív és nyelvi részteljesítmények találkozásáról beszélhetünk: „Az operátor fogalma alatt egy igét értünk (mint pl. kifejti, bemutat vagy megindokol), ami egy feladat keretében egy bizonyos cselekvésre szólít fel, és ennek a jelentését meglehetősen pontosan határozza meg” (Baumann 2008, 54. o.).

¹ standardisierte schriftliche Reifeprüfung bzw. Reife- und Diplomprüfung / egységesített, írásbeli érettségi vizsga, valamint érettségi és diplomavizsga

Egy operátor különleges jelentésének pontosítására (pl. kifejt) végül is csak akkor kerülhet sor, ha valamelyest megfogalmazzuk, mit *csináljanak* a tanulók kognitív módon és nyelvi-
leg, amikor megoldják a feladatot. Fontos operátorok magyarázattal ellátott jegyzéke segít
ebben (ld. függelék).

A szövegalkotási műveletek, melyekre az operátorok szólítanak fel, összetettek, néha rend-
kívül bonyolultak. A feladat tartalmától, ill. témájától függetlenül elvárjuk – ha maradunk a
„kifejt” operátor példájánál – a megvitatandó téma megfogalmazását, majd érvek és ellenér-
vek mérlegelését, s végül a saját megalapozott vélemény kifejtését. Az így keletkezett szöveg
célja, hogy hozzájáruljon egy probléma vagy egy dilemma megoldásához, ill. egy vélemény
kialakításához (úgy a szöveg szerzőjénél, mint az olvasónál).

Ennél a példánál jól megfigyelhető, hogy egy operátorban (amely ezáltal több, mint csak egy
„ige”) összetett követelmények sora rejlik, amelyeket csak úgy lehet leküzdeni, ha a felada-
tot megoldó személy a megfelelő írásfolyamatokat tökéletesen ismeri, és ezeket önállóan is
képes végrehajtani.

A diákok teljesítményének mérésekor fontos, mint például az egységesített, kompetencia-
központú érettségi vizsgán, valamint érettségi és diplomavizsgán, hogy bizonyos mértékig
szabályozzák az operátorok használatát: a vizsgázók elvárhatják, hogy két szakember ugyan-
azt gondolja, amikor egy feladat összeállításakor megfogalmaz egy utasítást, amely például
így kezdődik: „mutassa be”, „hasonlítsa össze”, „indokolja meg”, „fejtse ki”. Ennek a célnak
az elérése érdekében állítottuk össze az operátorok már említett magyarázatokkal ellátott
listáját. A három követelménycsoportra való felosztás által (1. *reprodukció*; 2. *reorganizáció és
transzfer*; 3. *reflexió és problémamegoldás*) bizonyos mértékig átláthatóbbá válik a feladatki-
jelölés, viszont nem lehet szó egy szigorúan vett besorolásról, hiszen ez egyrészt a konkrét
feladatmeghatározástól is függ, másrészt pedig a követelménycsoportok között nem mindig
húzhatunk éles határt: például ha egy szöveget összefoglalunk, nem egyszerűen „repro-
dukció”-ról van szó, hiszen a meglévő szöveget a saját szövegünkben újra kell szerkeszteni
(„reorganizáció”). Tehát néhány operátor hibrid képződmény.

Az operátorok listája egy bővíthető jegyzék, amely tartalmazza a leggyakrabban előforduló
és egymással jól kombinálható operátorokat. Néhányuk (pl. „összefoglal”, „hozzászól”, „meg-
vitat”) nagyon közel áll ahhoz, ami egy megszokott iskolai szövegtípusra jellemző (összefog-
lalás, kommentár, értekező fogalmazás). Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy egy operátor
nem szövegtípus, hanem egy szövegalkotási műveletre szólít fel, s ezért egy szövegtípushoz
több operátort lehet, ill. kell használni.

2. Az operátorok feltételei a feladatokban

A fenti megfontolásokra alapozva három alapfeltételt nevezünk meg, melyek teljesülésével az egységesített, kompetenciaközpontú érettségi vizsga, valamint érettségi és diplomavizsga feladataiban operátorokról beszélhetünk:

- Az operátorok nemcsak egy kognitív követelményt jelölnek (pl. „gondolja át”), hanem ezek azok az igék, amelyek a szövegalkotási műveletek típusait képviselik.
- Az operátorok a szöveggel való bánásmód elsajátított stratégiáiként a diákok számára újra felismerhetőek, és ezeknek a stratégiáknak most már önálló alkalmazása értelmében végrehajthatóak.
- Az operátorok megfelelnek az adott szövegmelléklet(ek)nek, ill. azok szövegtípusának (pl. helytelen lenne: „Foglalja össze a diagramot!”).

3. Az írásbeli érettségien és diplomavizsgán használt operátorok jegyzéke

A következő jegyzékben található lista bővíthető, melynek segítő szerepét hangsúlyozni szeretnénk.

Ez a lista egyrészt a témákat kidolgozó szakembereknek nyújt segítséget azért, hogy a feladatok megfogalmazásához számos lehetséges feladatkijelölést javasol; ugyanakkor valamennyi tanárnak és diáknak is segítségül szolgál, hogy megértsék egymást a feladatmeghatározás értelmezése kapcsán, hiszen minden egyes operátor egy tudáselvárást fogalmaz meg.

A jegyzék a benne szereplő operátorokat a fentebb meghatározott értelemben különböző szövegalkotási műveleti típusokként mutatja be, és besorolja a három követelménycsoport közül abba, amelyikbe túlnyomórészt tartoznak, habár ez egyes esetekben a feladatmeghatározástól függ. A „bemutat” például, ha az egy mellékletre vonatkozik, az első követelménycsoportba tartozik, míg ha a saját ötletek, gondolatok „bemutatásá”-ról lenne szó, akkor az a 3. követelménycsoportba tartozna.

A központi érettségi egy-egy feladatának megoldásakor mindhárom követelménycsoportban elvárt teljesítményre szükség van.

A követelménycsoportok hierarchikus felépítése az önállósodás növekedését mutatja, amely viszont nem mindig jár együtt a nehézségi szint emelkedésével: az 1. és 2. követelménycsoport operátorai (pl. „bemutat”, „visszaad” vagy „besorol” nem szükségszerűen egyszerűbbek, mint az „értelmez” vagy az „ellenőriz” – ez egyrészt a mellékletben található szövegtől, másrészt a megoldandó feladattól, ill. a témától függ. Sokszor nehezebb egy hosszú és nehéz szöveget összefoglalni, mint egy egyszerű kérdésben állást foglalni.

Operátorok, melyek túlnyomórészt ebben a követelménycsoportban várják el a teljesítményt: <i>reprodukcó</i> (1. követelménycsoport)	Operátorok, melyek túlnyomórészt ebben a követelménycsoportban várják el a teljesítményt: <i>reorganizáció és transzfer</i> (2. követelménycsoport)	Operátorok, melyek túlnyomórészt ebben a követelménycsoportban várják el a teljesítményt: <i>reflexió és problémamegoldás</i> (3. követelménycsoport)
1.1 megnevez 1.2 bemutat 1.3 visszaad 1.4 összefoglal 1.5 ...	2.1 elemesz / megvizsgál / feltár 2.2 meghatároz / besorol 2.3 jellemez 2.4 megmagyaráz 2.5 értelmez 2.6 rámutat 2.7 összefüggésbe hoz 2.8 összehasonlít / összevet 2.9 ...	3.1 felhívja a figyelmet 3.2 megindokol 3.3 megítél 3.4 értékkel 3.5 értelmez / interpretál 3.6 megvitát / kifejti 3.7 kidolgoz 3.8 hozzászól / állást foglal 3.9 ellenőriz 3.10 javasol / javaslatot tesz 3.11 ...

Irodalomjegyzék

Baumann, R. (2008). Probleme der Aufgabenkonstruktion gemäß Bildungsstandards. Überlegungen zu Kompetenzstufen und Operatoren. In: *Log in* 153. 54–59. old.

Bremerich-Vos, A. (2001). Zum Lehren von Lernstrategien im Umgang mit Texten und mit Lyrik im Besonderen. In: Köppert, C. & Metzger, K. (Hrsg.). *Entfaltung innerer Kräfte. Blickpunkte der Deutschdidaktik. Festschrift für Kaspar H. Spinner anlässlich seines 60. Geburtstages*. Velber: Friedrich. 149–162. old.

Conrad, B./Sieder, K. (2006). Operatoren. Methoden zur Entwicklung von sprachlichen Arbeitstechniken. In: *Deutschmagazin* 3. 35–38. old.

Heming, M./Humbert, L./Röhner, G. (2007). Vorbereitung aufs Abitur: Abituranforderungen transparent gestalten – mit Operatoren. In *Log in* 148/149. 63–68. old.

Institut zur Qualitätsentwicklung im Bildungswesen (2014). *Aufgaben für das Fach Deutsch. Grundstock von Operatoren*. In: <https://www.iqb.hu-berlin.de/bista/abi/deutsch/dokumente> [07.10.2016]

Leubner, M./Saupe, A. (2008). *Textverstehen im Literaturunterricht und Aufgaben*. Baltmannsweiler: Schneider-Verlag Hohengehren.

Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen (2008). *Deutsch. Übersicht über die Operatoren*. In: <https://www.standardsicherung.schulministerium.nrw.de/cms/zentralabitur-gost/faecher/getfile.php?file=3832> [07.10.2016]

Schäfers, S. (2006). *Aufgabenstellungen im Deutschunterricht. Eine Anleitung zur Formulierung verständlicher schriftlicher Aufgaben in der gymnasialen Oberstufe aus Sicht der Sprachwissenschaften*. Berlin: LIT.

Függelék: az operátorok magyarázatokkal ellátott jegyzéke

A következő jegyzék elkészítéséhez különböző, az interneten található értelmező listákat használtunk fel:

<https://www.iqb.hu-berlin.de/bista/abi/deutsch/dokumente> [07.10.2016]

<https://www.standardsicherung.schulministerium.nrw.de/cms/zentralabitur-gost/faecher/getfile.php?file=3832> [07.10.2016]

<http://www.hamburg.de/contentblob/3982358/data/deutsch.pdf> [07.10.2016]

Operátorok, melyek túlnyomórészt ebben a követelménycsoportban várják el a teljesítményt: *reprodukcó* (1. követelménycsoport)

Operátor	Definíció	Példák
1.1 megnevez	tényeknek, információknak, egy tényállás aspektusainak, ill. fogalmaknak részletesebb magyarázatok és értékelések nélküli tömör és rendszerezett felsorolása	<ul style="list-style-type: none"> • Nevezze meg egy jól működő család utáni vágy okait a szöveg alapján!
1.2 bemutat	tényállások, szituációk, folyamatok, személyek és szereplők külső ismertetőjegyeinek rendszerezett és pontos bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> • Mutassa be a mellékelt szöveg alapján a család változását a történelem folyamán! • Mutassa be az én-elbeszélő szakmai valóságát!
1.3 visszaad	a tartalom, a kijelentések, az összefüggések saját szavakkal történő tárgyilagos megfogalmazása	<ul style="list-style-type: none"> • Adja vissza a cikk tartalmát, ami az Ön olvasói levele számára fontos! • Adja vissza a beszélgetés tartalmát!
1.4 összefoglal	a tartalom, a kijelentések vagy az összefüggések lényegre koncentrááló és értelmes bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> • Foglalja össze a szerző legfontosabb kijelentéseit! • Foglalja össze az elbeszélés cselekményét!

Operátorok, melyek túlnyomórészt ebben a követelménycsoportban várják el a teljesítményt: *reorganizáció és transzfer* (2. követelménycsoport)

Operátor	Definíció	Példák
2.1 elemez / megvizsgál / feltár	egy szöveg elemeinek, szerkezeti jellemzőinek és összefüggéseinek bizonyos kérdések figyelembevételével történő kidolgozása, lehetőség szerinti bizonyítása és az eredmények rendszerezett, szaknyelvi szempontból helyes bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> • Elemezze a szöveg felépítését a fiatal nő váltoásaival összefüggésbe hozva! • Vizsgálja meg a szöveget a szuggesztív megfogalmazásokra való tekintettel!
2.2 meghatároz / besorol	kijelentések, szövegek, tényállások, jellemzők a szövegösszefüggés segítségével történő hozzárendelése bizonyos kategóriákhoz vagy szemléletekhez, ill. ennek a hozzárendelésnek a szaknyelvi szempontból megfelelő módon történő megindoklása	<ul style="list-style-type: none"> • Határozza meg a novella elbeszélőperspektíváját! • Sorolja be a javasolt intézkedéseket a megfelelő pozícióhoz!
2.3 jellemez	a szerepők, tényállások adott sajátosságainak megértése és találó megfogalmazása	<ul style="list-style-type: none"> • Jellemezze a hőst és az ellenfelét! • Jellemezze a mellékletben bemutatott oktatási módszereket!
2.4 megmagyaráz	viselkedési formáknak és tényállásoknak a valóságban megállapítható vagy feltételezhető okokra való visszavezetése, és ezeknek az ismereteknek és belátásoknak az alapján történő érthető és árnyalt bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> • Magyarázza meg a szereplő viselkedését! • Magyarázza meg a mobil egészségügyi applikáció és a lehallgatás közötti összefüggést!
2.5 értelmez	bonyolult tényállások további információk és/vagy példák alapján történő szemléltetése, bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> • Értelmezze, milyen következményekkel jár a bemutatott környezeti erőforrások kizsákmányolása!
2.6 rámutat	valami nem konkrétan megfogalmazott dolog kiderítése és megállapítása egy szöveg alapján	<ul style="list-style-type: none"> • Mutasson rá a mellékelt szöveg alapján, hogyan hatnak a szülő-gyerek kapcsolatra a családi struktúrákban bekövetkezett változások! • Mutasson rá arra a helyzetre, amelyben a költői én található!
2.7 összefüggésbe hoz	összefüggések egy előre megadott vagy egy saját választású szemponttal történő összekapcsolása és bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> • Hozza összefüggésbe a tanulmány eredményeit azon iskolai tapasztalataival, amelyek a dicsérettel kapcsolatosak! • Hozza összefüggésbe a szereplők magatartását a <i>bűnbak</i> témával!

Operátor	Definíció	Példák
2.8 összehasonlít / összehasonlítást / összehasonlítást	közös vonások, hasonlóságok és különbségek kidolgozása, mérlegelése és az eredmények rendszerezett bemutatása előre megadott vagy saját választású szempontok alapján	<ul style="list-style-type: none"> • Hasonlítsa össze, hogyan ábrázolják a költők verseikben az elhagyatottság motívumát! • Vesse össze a két szerző általános iskolával kapcsolatos véleményét!

Operátorok, melyek túlnyomórészt ebben a követelménycsoportban várják el a teljesítményt: *reflexió és problémamegoldás* (3. követelménycsoport)

Operátor	Definíció	Példák
3.1 felhívja a figyelmet	indokolt írásbeli kérés/felhívás megfogalmazása egy illetékes személyhez, egy közönséghez vagy intézményhez	<ul style="list-style-type: none"> Hívja fel kollégái figyelmét, hogy kövessék javaslatait!
3.2 megindokol	elemzések eredményének, döntéseknek, véleményeknek, értékeléseknek szakmai és tárgyilagos megerősítése (megfelelő érvek, bizonyítékok és példák segítségével)	<ul style="list-style-type: none"> Indokolja meg önkormányzati képviselőknek a megfelelő szabadidős terek fontosságát fiatalok számára! Indokolja meg, hogy a mellékelt szövegnél egy szatirikus szövegről van-e szó, s ha igen, mennyiben!
3.3 megítél	szövegeket, kijelentéseket, tényállásokat, szereplőket, ill. személyeket illetően önálló vélemény alkotása, valamint annak érvekkel alátámasztott bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> Ítéld meg a vers aktualitását, melynek során a mai reklám- és fogyasztói világgal kapcsolatos saját tapasztalatait is bevonja! Ítéld meg, a javasolt intézkedések közül melyik kecsegtet sikerrel!
3.4 értékel	hasznos, mint a „megítél”, azonban magában foglalja a megindokolt saját értékrend közzétételét	<ul style="list-style-type: none"> Értékelje a főszereplő élettervét! Értékelje az ellentétes álláspontokat!
3.5 értelmez / interpretál	egy elemzés alapján egy szöveg értelmi összefüggéseinek kidolgozása, valamint a tartalom, forma és nyelvezet kölcsönhatásának bevonásával meggyőző értelmezés megfogalmazása	<ul style="list-style-type: none"> Értelmezze a szöveget, hogyan jelenik meg benne a <i>kritika hatalma</i> motívuma!
3.6 megvitát / kifejti	kijelentések, tézisek, problémafelvetések mérlegelése érvek és ellenérvek segítségével, és erre alapozva egy következtetés, ill. állásfoglalás ellentmondásoktól mentes megfogalmazása	<ul style="list-style-type: none"> Vitassa meg a cikkben idézett látásmódot: „Mindenki a saját szerencséjének kovácsa”! Fejtse ki a mellékletben bemutatott tervek előnyeit és hátrányait!
3.7 kidolgoz	egy koncepció, egy helyzet, egy terv nagy vonalakban történő bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> Végül dolgozza ki az elképzelését a „család”-ról!
3.8 hozzászól / állást foglal	egy problémafelvetés, problémamegoldás, értékelés, egy tényanyag megítélése kritikus vizsgálat alapján	<ul style="list-style-type: none"> Szóljon hozzá ahhoz a kijelentéshez, mely szerint a digitális médiák felelősek a műveltség széteséséért! Foglaljon állást a krízishelyzeteknek a fiatalok értékrendjére kifejtett hatásáról!

Operátor	Definíció	Példák
3.9 ellenőriz	kijelentések, tézisek, érvelések kritikus megkérdőjelezése szakmai ismeretekre és belátásra alapozva, ill. azok érvényességének ismérvek szerinti és megalapozott bemutatása	<ul style="list-style-type: none"> • Ellenőrizze mindkét érdekcsoport érveit, hogy helytállóak-e, ill. megfelelőek-e! • Ellenőrizze, mennyiben igaz az az állítás, hogy a szerzőnek a művészetekről alkotott véleménye visszatükröződik a mellékelt szövegben!
3.10 javasol / javaslatot tesz	egy probléma megoldásával kapcsolatos vagy egy szituáció kezelésére szolgáló ötletek megfogalmazása	<ul style="list-style-type: none"> • Javasoljon olyan intézkedéseket, amelyekkel csökkenteni lehetne a forgalom erősödését!